

Les terres **ferides**

QUATRE DIES DE BATALLA

EBRE, ESTIU, 1938

Crèdit de síntesi

Roc Salvadó Poy

IMAGINAR UNA HISTÒRIA

Suposem que tens 14, 15 o 16 anys, fins i tot 13. Ets necessàriament un alumne de l'ESO, i no cal tampoc trencar-se molt el cap per suposar també que això d'estudiar, ara per ara, no és lo teu, bé, a lo millor sí, però sense abusar. En els començaments de curs al teu institut et parlen sempre del Crèdit de Síntesi, sense que realment acabes de saber que és i quina utilitat té a l'hora d'aprendre, però es troba dins de la dinàmica acadèmica i cal fer-lo. Aquesta és la primera qüestió i ara mateix ve la segona. No cal ni dir que de segur mires la televisió o practiques els videojocs. Si bé t'hi fixes sempre s'inventen unes històries, la majoria molt elementals, per distreure't i empènyer-te a comprar un o altre joc o mantenir-te apegat a la pantalla al mateix temps que et bombardegen amb anuncis que no fan altra cosa que dir-te que continuïs consumint. No sé si en ets prou conscient però et tracten exclusivament com a un consumidor i no demanen res més de tu que continuïs mirant o jugant i, al capdavall, comprant.

Aquí no et volem vendre res ni distreure't amb històries fàcils, tampoc atabalar-te amb aquesta feina que tant t'empipa i que et manen els professors d'un dia per l'altre. Senzillament només desitgem que t'ho passis bé. Ho veus, ja ha sortit el tòpic. Uns altres que et volen donar gat per

llebre i et prometen distracció quan en realitat pensen en fer-te treballar. Potser tens una mica de raó, però no tota. Per començar, treballar no és dolent, ben al contrari, malgrat tot el que et pugui dir la propaganda, que només t'ofereix consum amagat darrere suposades diversions, és necessari i fins i tot pot resultar divertit. Hi ha moltes formes de treballar, però si és un mateix el que les decideix i organitza, el treball pot convertir-se en alguna cosa diferent que una maledicció bíblica i arribar a tenir un sentit.

Et proposem, senzillament, contar una història, però una història amb condicions. Nosaltres posem una part i tu una altra, com si fos un joc, un joc en el que tu realment decideixes, participes i tens molt a dir, el que avui en dia es qualificaria d'un joc interactiu. Aquesta història, la forma com la pots imaginar i desenvolupar és totalment iniciativa teua; en el nostre cas només volem fixar-te un marc, i en això consisteix el joc. Tens que acceptar el marc de sortida i a partir d'ell conduir la història per una sèrie de fites que poden portar-te allí on la teua fabulació sigui capaç d'arribar. Aquest és el repte.

Dins d'aquest joc hi ha una possibilitat que te'l pot fer més engrescador: portar-lo a cap en equip amb un altre company o companya de classe. Pots triar fer-lo individualment o en equip, de segur que prefereixes la

segona possibilitat però, no obstant , de no ser així, també pots escollir la primera.

I ara ve això del marc, que en realitat té dos parts. La primera és que et trobes a les Terres de l'Ebre, les més meridionals de Catalunya i, en bona part, les més desconegudes. Aquí, precisament en aquestes terres que ara trepitges, va tenir lloc la batalla més sagnant de la Guerra Civil, una lluita aferrissada de 115 dies que fou decisiva per al desenllaç final d'aquella guerra; et trobes, per tant, immers a les terres, als escenaris naturals on va desenvolupar-se la batalla de l'Ebre. Ara tens l'ocasió de conèixer, de saber no només el que va representar històricament, sinó, el que és més important, el que va significar humanament, gairebé de sentir com la van viure les persones que van haver-la de patir, moltes de les quals eren joves més o menys de la teua edat que van combatre durant aquells dies tan tràgics. L'objectiu és que, almenys per un moment, puguis comprendre, sentir, com se sentien aquells nois i noies enmig de la lluita i que, de retruc, això t'ajudi a entendre, des de la seguretat en què vius, com n'és de dolenta la guerra.

La segona part és la que et deixa imaginar. Imagina dos personatges, un home i una dona, una noia i un noi , dos germans, dos infants o dos iaïos... els que tu vulguis i en la situació personal que creguis convenient, de parella,

d'amistat, com a soldats, pot ser també com a companys d'institut o de batalla, fins i tot com a enemics, cadascú en un bàndol; tot això és decisió teua, tu ets el creador i responsable de la circumstància vital dels teus personatges i els pots dissenyar un passat segons el teu criteri, però en el moment del present, en el que diríem la situació de sortida, siguin quins siguin els seus antecedents o relacions, s'han de trobar separats per l'Ebre, precisament en els dies o mesos en els quals el riu fou la gran frontera que separava les tropes republicanes, a la riba esquerra, de l'exèrcit de Franco, situat a la banda dreta. Evidentment, als personatges escollits per la teua imaginació cal que els dotis d'una filiació personal, primer que res d'un lloc d'origen, poble, barri o ciutat i d'una família. No és precís d'entrada que siguin catalans, ni espanyols, poden ser d'altres llocs d'Europa o d'altres indrets geogràfics més allunyats, perquè tant a la Guerra Civil Espanyola com a batalla de l'Ebre van participar-hi persones vingudes d'arreu del món. Aquests dos personatges es troben cadascun en un bàndol empesos per les circumstàncies, però en cap cas són enemics personals, ben al contrari es troben en permanent relació a través de tots els mitjans possibles. Evidentment, si sou dos en el joc només cal que imagineu un personatge cadascun, això sí, tenint molt present que al llarg del joc s'han d'interrelacionar.

Ara ja podem començar el joc. La batalla de l'Ebre va durar 115 dies, de la nit del 24 al 25 de juliol de 1938 al dia 16 de novembre, però nosaltres agafarem només quatre dies de lluita, quatre jornades. Durant aquestes jornades tu, o vosaltres si sou dos, guiaràs els teus personatges al llarg de totes les peripècies que els tocarà viure.

Per començar cal situar-nos històricament.

La Guerra Civil

Hi ha una història, repetida moltes vegades pels antics combatents, que exemplifica el que és una guerra civil: la dels dos germans que per les circumstàncies del moment es troben cadascun a un costat del front i que en plena lluita i en el moment de disparar ho fan a l'aire, amb el risc que això suposa si ho veuen els caps, plenament conscients que a la trinxera de l'altra banda pot trobar-s'hi el seu germà.

Aquesta és una realitat que es va produir moltes vegades en el decurs de la guerra civil; familiars, amics, gent del mateix poble, separats per l'abisme de la trinxera i amb el risc de matar-se mútuament, i així es comprèn que la gent gran, els iaïos i besavis, que van viure i van patir aquella lluita, en preguntar-los el que és una guerra civil el primer que diuen és: una guerra entre germans. Cal que tingueu ben present que això no és un tòpic, sinó que moltes

vegades fou una realitat que no es pot oblidar si volem comprendre la gran tragèdia de la guerra civil.

La Batalla de l'Ebre **(25 de juliol-16 de novembre de 1938)**

El marc històric

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939).

La Segona República, sostinguda per les forces d'esquerres i els nacionalistes catalans i bascos, es defensa de la rebel·lió d'un conjunt de forces de dreta, aglutinades i dirigides pel general Franco. Va ser una guerra civil però també hi va haver participació internacional: els *feixismes*, Itàlia i Alemanya, van ajudar Franco amb material i tropes; el *comunisme*, Rússia, i les *esquerres* europees i americanes, van recolzar la causa republicana, les Brigades Internacionals van ser el seu ajut més important; les *democràcies*, Anglaterra i França, atemorides, es van mantenir a l'expectativa.

L'any 1938, la República està perdent la guerra. A Catalunya, que ha començat a ser envaïda per l'exèrcit de Franco, el front de lluita es troba estabilitzat als rius Noguera-Pallaresa, Segre i Ebre. El govern republicà necessita demostrar que els republicans encara no estan

vençuts. És en estes circumstàncies que es planteja la batalla de l'Ebre.

La situació inicial

La batalla de l'Ebre és una lluita on el riu més cabalós de la Península Ibèrica va jugar un paper protagonista, d'aquí el seu nom. D'entrada, abans de la batalla, el riu era una gran barrera que separava i protegia alhora els dos exèrcits enfrontats; els soldats republicans estaven a l'esquerra i els soldats de Franco a la dreta, tots atrinxerats a banda i banda i vigilant el contrari.

El punt de partida

La batalla va començar a la matinada del 25 de juliol de 1938, quan les forces republicanes de l'Exèrcit de l'Ebre van creuar el riu per diversos punts i van agafar desprevingudes les tropes de Franco. El seu objectiu era avançar el més ràpidament possible en direcció a la població de Gandesa, important nus de comunicacions i capital de la comarca de la Terra Alta, i conquerir-la, però, tot i la sorpresa inicial els soldats republicans, que anaven a peu, en presentar-se davant de Gandesa es van trobar que els seus adversaris havien pogut reaccionar i preparar-ne la defensa. Encara que les tropes republicanes en els dies següents van atacar

a dreta i esquerra de la dita població, en direcció Vilalba dels Arcs i Bot respectivament, i, frontalment, la mateixa Gandesa, no van aconseguir dominar-la. Llavors s'inicia la segona fase de la batalla, la més llarga i cruenta, la contraofensiva de les tropes de Franco i la resistència dels soldats de la República, en dos sectors o bosses que tenen el riu a rereguarda; la primera davant de Mequinensa, prompte abandonada a causa de l'atac franquista, i la segona entre Faió i Benifallet. Aquesta segona bossa va ser la clau de la resistència republicana.

El riu com element fonamental de la lluita

De seguida pots comprendre el paper decisiu que va tenir el riu al llarg de tota la lluita. Primer de tot protegia uns i altres, però en travessar-lo, els combatents republicans el van situar a la seua esquena i se'ls va convertir en un obstacle ja des del primer moment. Per això no es van poder passar els vehicles que haurien fet possible, aprofitant la sorpresa inicial, conquerir Gandesa. A partir d'aquella situació tot l'exèrcit de l'Ebre quedava encaixonat en la gran corba que el seu curs fa entre Faió i Benifallet, obligat a rebre tot el que necessitava des de l'altre costat del riu i amb el gran desavantatge que suposava el major nombre d'avions que disposava Franco, que cada dia bombardejaven els ponts i passarel·les republicanes, estrangulant així el proveïment més imprescindible dels

homes de l'exèrcit republicà, sense que la seua migrada aviació pogués fer-hi res per impedir-ho. Però no només fou l'aviació l'únic enemic amb qui van haver de lluitar vora el riu les forces de la República, l'exèrcit de Franco controlava els embassaments pirinencs i diverses vegades es van provocar crescudes sobtades que negaven amb una allau d'aigua els mitjans de pas de l'exèrcit de l'Ebre. En definitiva la batalla de l'Ebre fou una lluita en dos fronts. El primer, el front de guerra, la primera línia, situada essencialment en les serres de Pàndols i Cavalls i, el segon, el curs del riu, on els pontoners republicans s'esforçaven cada nit per bastir els ponts que durant el dia bombardejaven els avions de Franco i alhora reparar les destrosses provocades per les riuades.

La batalla més dura

La segona part de la batalla es desenvoluparà després que els republicans, una vegada frenada la seua embranzida davant Gandesa, se situaran a la defensiva a les serres de Cavalls i Pàndols i allí resistiran durant setmanes els atacs de les tropes enemigues.

Els republicans disposaven d'unes posicions molt enlairades a dalt de les muntanyes i dominaven des d'allí el terreny, però tenien pocs mitjans. En canvi, l'exèrcit de Franco va poder alinear una gran quantitat de recursos materials i bèl·lics, molts de canons, avions de bombardeig i caces, i

suficients tropes per rellevar les que havien patit el desgast de la primera línia de foc.

Els combats sempre es desenvolupaven de la mateixa manera. Primerament es desencadenava un fortíssim bombardeig artiller i aeri- de vegades durava diverses hores- en un sector reduït de les posicions republicanes. Ininterrompudament bombes i obusos impactaven en els reductes on s'amagaven els homes de l'exèrcit de l'Ebre. Després les forces d'infanteria de Franco es llançaven muntanya amunt a l'assalt de les trinxeres dels soldats republicans. Els que havien pogut sobreviure als bombardejos començaven a disparar contra els soldats que pujaven i la major part de les vegades els atacants es veien obligats a retrocedir, encara que poc a poc van anar conquerint, una darrere l'altra, les posicions que defensaven els soldats republicans. Esta era la tremenda rutina diària, però a la nit, quan ni l'aviació, ni l'artilleria podien actuar, la situació s'invertia, llavors eren els republicans els que es precipitaven a recuperar les trinxeres perdudes durant el dia, seguint la consigna de "posició perduda, posició recuperada", i en moltes ocasions ho aconseguien. L'endemà, tornava a començar el mateix procés. En el temps que va durar la batalla es van produir, a banda dels atacs locals, set grans contraofensives de les forces de Franco. Finalment, l'exèrcit de la República, impossibilitat de continuar resistint, va abandonar la banda

dreita i retornà a les seues posicions de l'esquerra de l'Ebre. Perduda la batalla es va perdre Catalunya, i amb ella, la Segona República i la guerra.

Les condicions de la lluita van ser esgarrifoses i els soldats, que són sempre els que porten el pes de la batalla, tant d'una banda com de l'altra, van patir molt i no solament pels trets, les bombes o la temor a ser ferits o morts, sinó per la calor, el fred, la set, la gana, la brutícia, els paràsits i les pèssimes circumstàncies que cada dia havien d'afrontar. Els homes dels dos exèrcits es van dessagnar durant la llarga lluita.

PRIMERA JORNADA

El riu i els ponts truncats

Espais

Pont de Móra d'Ebre

Pas de barca de Miravet

Pas de barca de Flix

Pinell de Brai, centre d'interpretació *Les Veus del Front*

Has vist el riu Ebre, l'has vorejat i l'has creuat per algun dels ponts o de les barcasses que uneixen les dues bandes d'estes terres marcades pel riu que els dóna nom. Et resultarà fàcil imaginar el riu setanta anys enrere, les seues aigües i les dues ribes, fortament enlluernades pel sol de juliol, les acabes de contemplar, però el que no serà tan senzill serà l'imaginar els ponts trencats, truncats de la seua funció d'unir, volats a causa de la lluita, imatge i alhora testimonis inanimats d'una fractura física provocada per una fractura molt més gran: la fractura de la convivència provocada per la Guerra Civil Espanyola.

Ara has, o haveu, de posar en moviment els teus personatges; recorda cadascun a una banda de riu. Un dels dos es troba a la riba esquerra i creua l'Ebre en els primers moments de l'ofensiva republicana de la matinada del 25 de juliol. És una situació molt arriscada de la qual es conserven molts de testimonis de nois i homes que la van

viure. Un bon testimoni de la mateixa ens el va donar Alvah Bessie, un escriptor americà, després guionista famós a Hollywood, que va allistar-se com a voluntari a les Brigades Internacionals i que es trobava allí participant, com un soldat més, en l'arriscada operació. **Si tradueixes el fragment que ve a continuació, extret del seu llibre *Alvah Bessie's Spanish Civil War Notebooks*, sabràs com ho va viure.**

July 24 :(midnight) – July 25: Moved out and down to the Ebro. Crossed under combined fire of artillery, air bombs and strafing, early in the morning of the 25 th. Relatively little resistance by enemy, who retreated inland fast. 13 th Brigade was first to cross As we were crossing in boats, a catwalk bridge of barrels and planks was being thrown across. First experience of air bombs and strafing; awful feeling, alleviated considerably if you fire at the plane instead of just lying on your face.

Terrific march in dreadful heat- all morning till 2 p.m. constant avion warning. Made camp on top of hill. Sent out whit peloton later, as observation patrol to contact 3rd Division across valley. Could not but contacted 11 th Brigade. Enemy aviation very active, bombing our bridgehead and points they thought we had troop concentrations on the shore of the Ebro. Terrific loads of bombs dropped. Our AA hit one plane, forced it down.

From what can be gathered now, our advance toward Gandesa is progressing well, with practically no resistance being encountered. That, I should say, will come later when the fascists have gathered their material for a counterattack.

Com bé pots comprendre, en aquelles hores inicials de l'ofensiva republicana es tractava de passar el major nombre d'homes en el menor temps possible d'una banda a l'altra de l'Ebre, el mitjà principal de pas van ser les barques portades des dels pobles costaners. Cada barqueta de mitjana podia transportar entre 8 i 10 homes. Imagina que el teu personatge és un tinent del cos d'enginyers de l'exèrcit republicà que ha de facilitar, pel sector de riu que té encomanat, el creuament d'un batalló de 800 homes i que en el moment de l'atac només disposa de 11 barques per a fer-ho. **Quants de viatges deuran de fer les barques, comptant amb una capacitat de 9 homes cadascuna, per poder aconseguir la travessia a la banda dreta de la totalitat dels efectius del batalló ?.**

Si cada vegada creuar a l'altra banda costa una mitjana de 16 minuts, entre anar i tornar, i suposant que totes les barques ho fan més o menys al mateix temps, encara que en realitat això resulti força difícil, **quant de temps cal calcular per portar a terme la travessia de tot el batalló d'una riba a l'altra de l'Ebre ?.** Però si el

comandament superior li ordena que el transport de tota la força es té que realitzar en un temps màxim de 60 minuts quantes barques li faran falta per complir l'ordre ?.

I si se li notifiqués que cal traslladar a tota una brigada sencera – 3200 homes – quantes barques li serien necessàries ?

Si tornem a Alvah Bessie, que lluità durant bona part de la batalla, veurem que ens indica, en el llibre esmentat abans, tot l'itinerari que va realitzar mentre va ser-hi present.

Mitjançant fletxes, ressegueix a sobre d'un mapa de les Terres de l'Ebre el recorregut de Bessie que figura a continuació i marca un recorregut paral·lel de l'altre personatge de la teua història per la riba dreta del riu i després fes-ne una descripció, en anglès, a la manera que ho fa Bessie.

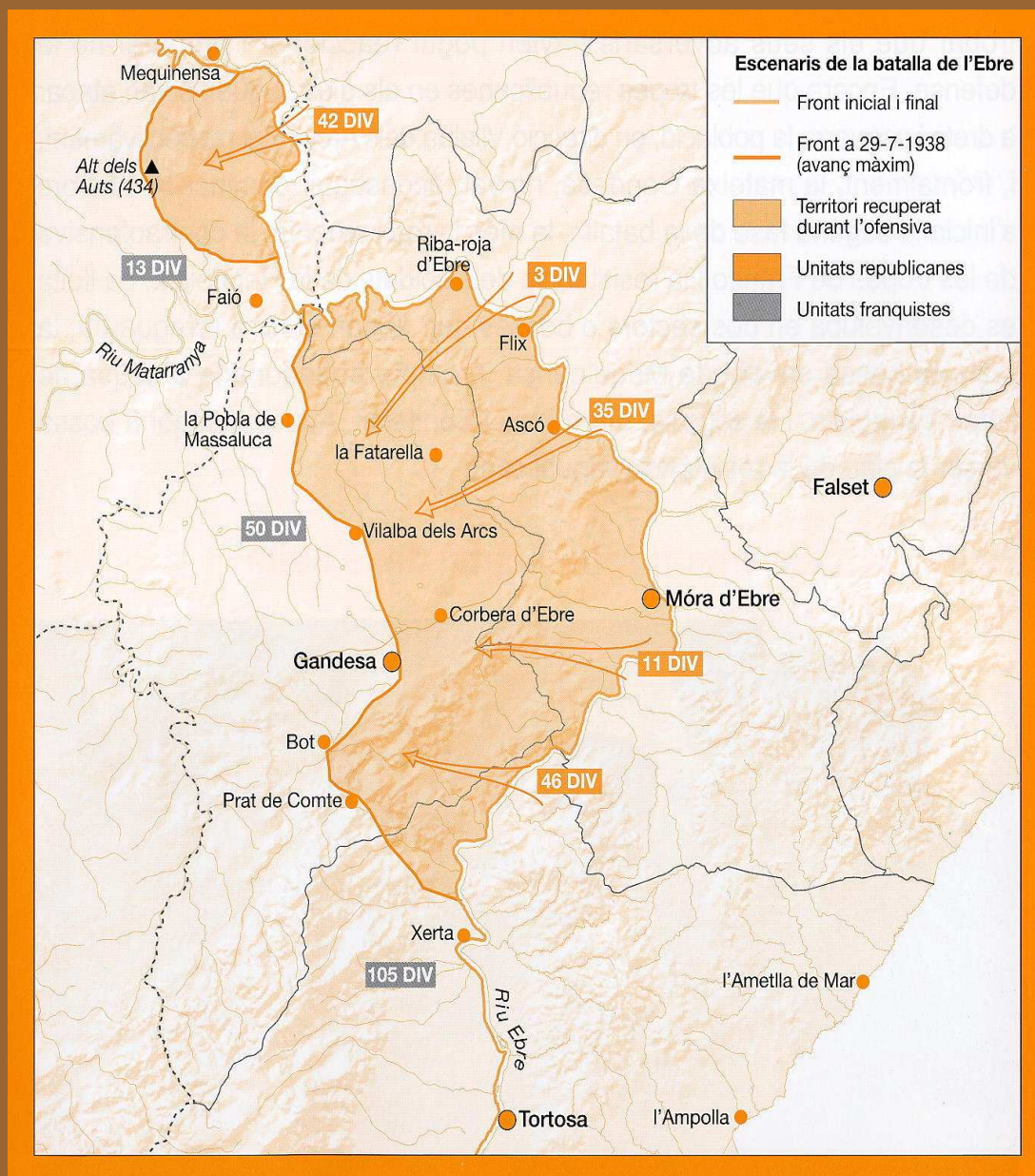
To point three kilometers from Ebro, northwest of Falset. To area north of Mora la Nueva, between Garcia and Flix.

Down to Ebro, across it. Toward Gandesa. Position on hills facing Gandesa and Villalba. Through Fatarella.

Back to reserve. Then toward Corbera. Through it. Down Corbera-Gandesa road.

Toward Gandesa, via Pinel. Hill 666. Then downhill into reserve. Sierra Pandols.

15 th Brigade job, off road from Asco to Corbera. Brigade to positions near Corbera. Headquarters in cave on hillside. Left by truck through Mora, crossed bridge to Marsa. Railroad to Barcelona.

Els nostres personatges de cop i volta s'han convertit en periodistes, són corresponsals de guerra, destinats un a cada bàndol en lluita, i els cal enviar una crònica de guerra sobre les darreres notícies del front, que, lògicament, ha de parlar de l'atac que acaba de començar. La postura dels diaris que els han encomanat cobrir la informació és oposada, l'un és més aviat partidari del general Franco

mentre l'altre és clarament favorable a la causa de la República. **Redacta dues notícies des de dos punts de vista diferents, l'un favorable als republicans i l'altre als franquistes.** Pots agafar com a model, després de traduir-les, les notícies aparegudes a dos diaris francesos de l'època, el primer de caire conservador *Le Figaró* i l'altre òrgan del Partit Comunista Francès *l'Humanité*.

LE FIGARO- MERCREDI 27 JUILLET 1938

LA GUERRE D'ESPAGNE

«UNE TENTATIVE DES GOUVERNEMENTAUX pour décongestionner le front de Valence a échoué» ANNONCENT LES NATIONALISTES

Tortose, 26 juillet – Une nouvelle tentative des gouvernementaux pour décongestionner le front de Valence á échoué. C'est au cours de la nuit du dimanche à lundi que les républicains tentèrent du franchir l'Ebre en face a Flix et d'Amposta, en essayant de répéter la manœuvre du général Franco en face de Quinto.

Durant la nuit, ils mirent en place plusieurs ponts de bateaux sur lesquels ils engagèrent des troupes des l'aube. Les avions nationalistes de reconnaissance aperçurent les forces adverses et donnèrent immédiatement l'alerte par radio aux escadrilles de bombardement des aérodromes voisins ... Le coup que

tentait l'adversaire se réduit a un simple incident pour les nationalistes i pour les gouvernementaux, c'est une nouvelle saignée dans leurs troupes de choc.

« **Nous avons franchi l'Ebre sur une longueur de 150 kilomètres** » assure-t-on à Barcelona.

L'Humanité- Mercredi 27 de juillet 1938

Les gouvernementaux contre-attaquent vigoureusement sur le front de l'Ebre.

En plusieurs points ils franchissent le fleuve

Barcelona, 26 juillet- La journée d'hier a été un triomphe pour les armes républicaines qui ont réalisé une opération de guerre d'une extrême difficulté avec la plus grande précision et atteignant tous les objectifs signalés par le commandement.

De Mequinenza à Amposta, du confluent de l'Ebre et du Segre au delta de l'Ebre c'eux-à-dire sur une largueur de plus de 150 kilomètres, les forces républicaines ont franchi hier le fleuve à plusieurs endroits.

Les dernières nouvelles reçues du front de l'Ebre annoncent que les troupes républicaines, continuant leur avance, sont arrivées ce matin à deux kilomètres de Gandesa, après avoir fait 2600 prisonniers. La ville de Corbera et celle de Villalba sont tombées aux mains des républicains.

A la guerra no només es lluita amb les armes a la mà, hi ha una altra arma que cal utilitzar a fons per a guanyar-la: la propaganda. Mantenir alta la moral pròpia i debilitar la del enemic és un dels objectius bàsics de la propaganda de guerra. La ràdio fou durant la guerra civil un element clau en la propaganda; les proclames, els discursos i les cançons van jugar el seu paper en el manteniment de la moral al front i a la rereguarda. Per això a cada guerra sorgeixen uns himnes i unes cançons que es fan tremendament populars, amb melodies senzilles, freqüentment d'aires marcialis o adaptacions de tonades populars; serveixen per a animar, entusiasmar o exterioritzar els sentiments més pregons de la causa que es defensa. Aquestes cançons són cantades tant al front, de vegades de trinxera a trinxera, com un acte de cohesió pròpia i desafiament a l'enemic, com en la rereguarda, en les manifestacions, actes públics i programes de ràdio. En el centre d'interpretació "**Les Veus del Front**" de Pinell de Brai podràs sentir els himnes i les cançons de l'època. Posa, per escrit, en boca dels teus personatges, algun d'aquests himnes o cançons, especialment els que parlen de la batalla de l'Ebre.

SEGONA JORNADA

El paisatge tràgic: Cavalls i Pàndols

Espais

Centre d'interpretació *115 dies* de Corbera d'Ebre

Serra de Pàndols, cota 705

Duresa i tragèdia del paisatge

El primer escenari de la batalla foren les vores del riu, al cap de pocs dies de lluita el front va concentrar-se en les serres de Cavalls i Pàndols, de relleu difícil i fracturat. Allí, entre mig d'un paisatge esquerp, es van lliurar els combats més durs i es van sofrir els bombardejos més aclaparadors. Així descriu Joan Ventura i Solé, de vint anys i fill de Valls, l'escenari de la lluita en el seu llibre *El meu diari de guerra, 1937-1939*:

Cavalls

I s'inicia l'escalada. La columna camina per senderons marcats pel pas de tants soldats que van recórrer el mateix camí setmanes abans, i del qual potser molts no han retornat. He parlat amb tots els vallencs que ens trobem

ací. No hem manifestat res respecte de la nostra sort, però tots pressentim que la feina serà difícil. Ha caigut molta gent per aquests contorns. Que ens espera? Seguim caminant en silenci. Davant nostre s'aixeca majestuosa la serra de Cavalls, aureolada per la tragèdia. Molts de nosaltres caminem cap a la mort... Ens situem al peu mateix de la Serra de Cavalls. L'enemic ens ha localitzat i ens ha causat les primeres baixes amb un foc d'artilleria de gran intensitat ... Després d'un breu descans, quan encara

*no clareja el dia, la força integrant del Batalló enfila muntanya amunt. Els avions d'observació apareixen, matiners com sempre. ... Fan presència els Meschermitts i amb audàcia desafien els accidents de la muntanya, presentant-se gairebé a vol rasant, per a metrallar els nostres soldats que no saben com camuflar-se. **Aquesta muntanya és tot ella un bloc de pedra. Allò que en diuen roca viva.***

Un vell conegut nostre, Alvah Bessie, va trobar-se a Pàndols i, en un altre dels seus llibres, que explica la batalla de l'Ebre *Men in Battle. A Story of Americans in Spain*, traduït fa anys al castellà, parla de la duresa i desolació del paisatge de Pàndols.

Pàndols

Hombres en guerra

Durante dos horas y media doblamos el ángulo de cuarenta y cinco grados, serpenteando y dando vueltas, resbalando y tropezando por el camino casi impracticable. Había un pensamiento en nuestras mentes: va a ser terrible obtener comida, agua y municiones arriba de esta montaña; va a resultar duro para los heridos; todo va tener que hacerse por medio de mulas, y las mulas sólo son de carne y hueso. Había luna y se sentía el olor de madera quemada; a mitad de camino, en el ascenso de la montaña, la repentina, incongruente aparición de un soldado sentado en una roca a la orilla del camino (eran más de las tres de la mañana),

*leyendo una carta, como si ésa fuera la última oportunidad que tuviera en el mundo para leer aquella carta. Era algo irreal. Y a medida que ascendíamos entre las piedras destrozadas y resbaladizas, la irrealidad aumentaba hasta que todo parecía parte de un mal sueño. **Porque Dios jamás había hecho un pedazo de territorio tan desolado, y el hombre nunca había contribuido más para su ulterior desolación.***

Un dels teus personatges es troba dalt de tot de Pàndols; és de nit i es troba tot sol, fent guàrdia, davant de les trinxeres i prop de l'enemic; ell tracta d'evadir-se de la temor que l'arrabassa i, mentalment, escriu una carta a l'altre personatge, explicant-li com ha fet cap allà dalt. **Fes-li descriure el paisatge que ha creuat des del peu de la carretera general fins arribar a la cota 705- el lloc on s'aixeca el monument a la lleva del biberó- i relatar el que es contempla des de la muntanya de Pàndols i com se sent enmig d'aquest escenari. Imagina com ho descriuria l'altre personatge, però en castellà.** Els dos fragments anteriors et poden servir de model i proporcionar-te la terminologia, tant específica com general, per fer el doble relat.

TERCERA JORNADA

La trinxera

Espais

Refugis de les *Devees* de la Fatarella

Trinxeres dels *Barrancs* de Vilalba

La veu dels protagonistes anònims de la batalla

Una guerra sempre és una situació límit per a la convivència humana, és el seu trencament absolut. Què se sent, quins sentiments desperta la guerra ?

Els testimonis que ens han arribat parlen eloqüentment de quin era l'estat d'ànim, del que van experimentar i sentir els joves que van lluitar a la cruenta batalla de l'Ebre.

Alguns, els menys, eren joves però veterans, com l'abans esmentat Joan Ventura i Solé, nascut el 1918, qui en plena batalla de l'Ebre afirma, d'ell mateix i dels seus companys, molts dels quals porten més d'un any i mig de guerra:

L'instint de sobreviure ens aguanta per damunt de la por i el sofriment. Cal no defallir i fer ús de l'experiència que hem aconseguit. Som soldats vells. Veterans en l'art de matar, de defensar-nos i de fer-nos escàpols si arriba el moment d'una sobtada retirada. Som uns infants envellits prematurament.

Altres, la majoria, no sabien res de la guerra i es troben de cop enmig de la batalla més dura i cruenta i es desesperen, com Joaquim Company i Roldan, nascut a Sant Just Desvern el 1919, que en entrar en foc feia dos mesos escassos que havia estat cridat a files i no tenia ni experiència bèl·lica ni pràcticament ensinistrament militar, al seu costat també lluitaven bastants homes casats, molts d'ells pares de família, angoixats per la sort dels seus fills i les seues esposes.

Joaquim Company, que a la pàgina següent pots veure, enmig dels que es troben drets, en el centre de la fotografia, juntament amb els seus amics del poble, es va trobar abocat de cop i volta a la guerra, i com ell tots els que surten a la imatge. Després de patir la batalla, sobreviure a la lluita i ser fet presoner, també va deixar escrit el seu testimoni en un llibre: *Sis anys fora de casa (8-3-1938/14-6-1942)*.

Fixa't bé en les seues cares i pensa en el poc que et separa d'ells, fora de la cronologia i les dramàtiques circumstàncies que els tocava viure. Llegint el seu testimoni pots comprendre perfectament el que sentia, i que a lo millor tu també sentiries enmig de la batalla.

... cada vegada se sentia més soroll i els obusos explotaven més a prop. Aviat va aparèixer l'aviació i llavors sí que va ser qüestió d'amagar-nos bé dins els refugis, ja que les bombes i obusos queien com si res ...de tant en tant ens queia a prop un obús o una bomba de l'aviació i el refugi trontollava ... no sabíem què fer ... si continuàvem allà, corríem perill que ens caigués una bomba al damunt ... si marxàvem, no sabíem on ens podríem refugiar, perquè la pluja de bombes era general ... tot era prou dolent, va arribar un moment que ja no podíem aguantar més dins el refugi veient que tot es movia com si estigués a punt d'enfonsar-se tot i atrapar-nos a nosaltres a sota.... Em

tocava a mi ser el primer a sortir, però la veritat no em trobava amb ànims per fer-ho ... com que tots estàvem prou neguitosos, va ser en Fontanet i després en Morera els qui es van alçar i van sortir a fora ... Havia passat l'instant just per arribar en Fontanet a dalt, quan va esclatar un obús a la boca del refugi, amb una gran explosió. L'amic Fontanet havia quedat mort al peu mateix del refugi, vam suposar que rebentat interiorment de resultes de l'expansió de l'obús, ja que no estava gens desfigurats. Per la seva banda, l'amic Morera, en fer l'explosió l'obús es trobava al començament dels esglaons que duien a dalt i en ensorrar-se part del refugi li van caure a sobre els grossos troncs que aguantaven la construcció i va quedar completament sepultat.... Culla i jo no sabíem quin determini prendre ... vam decidir finalment sortir ... tots dos mig d'esma, per sortir vam haver de separar els troncs i tota la runa que hi havia a l'entrada del refugi, sota la qual jeia el cos de l'amic Morera, que havia mort de forma instantània. Una vegada arribats a dalt, on havia caigut l'amic Fontanet, vam sentir un gran dolor en veure la fi que havien fet aquests dos companys en una guerra que nosaltres no havíem desitjat.

Viure aquestes experiències tan traumàtiques trenca l'equilibri emocional de qualsevol persona, arriba un moment en que el ser humà es desorienta totalment i perd la noció del temps i gairebé del lloc on es troba, desapareix

tota percepció de la realitat i hi ha individus que poden embogir. Només salva al combatent el record de la família, la solidaritat dels companys i el caliu de l'amistat.

Aquells dies, hi va haver un xicot de Sant Vicenç dels Horts, anomenat Aragall, al qual li van agafar una mena d'atacs de bogeria, segurament a causa de la tensió soferta, ja que, segons van dir els seus amics, mai no li havia passat res semblant.

Amagat a un refugi, mentre bramula el bombardeig- les bombes cauen i l'ona expansiva sacseja el cos- el teu personatge intenta, per superar l'angoixa i no perdre el seny, recordar com era la seua vida quotidiana. Busca una hora qualsevol, en un dia qualsevol de la seua vida normal i comença a desgranar mentalment el que feia i com coincidia amb l'altre personatge. **Redacta una primera part d'aquests records i l'altra part ha de completar-la el teu company o companya d'equip o viceversa, i després, reunits en grup, llegiu en veu alta el relat que cada equip ha inventat.**

Has pogut contemplar i passejar per les trinxeres dels Barrancs i les Deveses i de segur que t'haurà cridat l'atenció la seua disposició en ziga-zaga. Si bé t'hi fixes les trinxeres sempre es troben situades en un lloc una mica elevat, excavades al terra i protegides amb un parapet de sacs

terrers o si més no amb la mateixa terra de l'excavació amuntegada al davant de la trinxera. Això es fa així per protegir al combatent dels tirs frontals, el que tècnicament es coneix amb el nom de desenfilada vertical; però els trets poden venir d'altres costats i per aquest motiu les trinxeres deuen d'estar protegides dels focs transversals o diagonals i cal, per tant, aconseguir la desenfilada horitzontal. **Tu que les has estudiat i deus de conèixer el recorregut de les trajectòries, sabries fer-li explicar al teu personatge el motiu d'excavar les trinxeres en forma de zig-zag ? Adjunta un petit dibuix esquemàtic que il·lustri la teua argumentació.**

QUARTA JORNADA

El bombardeig i la ferida

ESPAIS

Hospital de Sang de Batea

Poble Vell de Corbera

Memorial de les Camposines

Potser tu no ho saps, però la guerra, que genera a nivell humà unes conseqüències desastroses, al mateix temps lluita desesperadament per temperar-les; això, que en abstracte pot semblar una contradicció i una incongruència alhora, sense deixar de ser-ho, no ho és tant si es mira la realitat de més a prop. L'esforç primer, el més gran de tota batalla és derrotar l'enemic; per derrotar-lo cal d'entrada destruir-lo, parcialment o totalment, mitjançant la força de les armes, mitjans de destrucció, emprades en la lluita. Però al costat d'aquest esforç totalment negatiu, mortífer, d'un exèrcit contra un altre, d'uns homes contra els altres, que comporta sempre mort i destrucció, hi ha un altre gran esforç positiu que pretén precisament tot el contrari, salvar vides. Tots els exèrcits tenen al seu sí un altre exercit que lluita per fer el contrari del que fa la majoria durant la batalla, o sigui, curar als ferits que la fúria de la lluita ha conscientment ocasionat, és el cos de **sanitat militar**.

Els soldats d'aquest exèrcit són els sanitaris, encarregats de socórrer i recollir els ferits durant la lluita, gairebé sempre sota el foc enemic i exposant-se totalment a ser ells mateixos malferits; imagina el perill que suposa córrer pel camp de batalla portant, entre dos sanitaris, un ferit en una llitera o realitzar les primeres cures dins la trinxera mentre cauen les bombes. Immediatament cal portar al company ferit al darrere de la primera línia de foc, allí es troben els **llocs de socors** on es fa la primera cura d'urgència. Una

mica més enllà es troben els **hospitals de sang**, que poca cosa tenen a veure amb la imatge habitual d'un hospital, són instal·lacions provisionals, les més de les vegades amb un mitjans precaris, només aptes per portar a cap els primers auxilis i les operacions de màxima urgència, on s'acumulen els ferits mentre dura la batalla i es fa difícil atendre'ls tots immediatament i els metges es veuen desbordats, però on també es salven moltes, moltíssimes vides.

Els ferits lleus fan la convalescència a l'hospital de sang i els més greus, una vegada fetes les cures imprescindibles, generalment estroncar les hemorràgies, netejar i desinfectar les ferides, estabilitzar les constants vitals i fer les transfusions necessàries, són traslladats als hospitals de la rereguarda.

Durant la batalla de l'Ebre els ferits havien de ser transportats a braços i a llom de cavalleries des de dalt de les serres, on es combatia, als pobles de darrera la primera línia, alguns dels quals aquestos dies estàs visitant, allí es trobaven els hospitals de sang. Segons els sectors per on es desenvolupava la batalla els hospitals de sang es traslladaven d'una banda a una altra, freqüentment no es mantenien més enllà de dues setmanes en el mateix lloc per evitar així ser localitzats pel foc enemic. Els ferits que precisaven ser traslladats als hospitals de rereguarda tenien

millor sort si es trobaven al sector nacional que si havien estat ferits al sector republicà: als primers se'ls solia portar a Casp i Maella, o transportar en ferrocarril per la línia de Val de Zafán- ara convertida en via verda- cap a Saragossa, mentre que els segons eren traslladats fins la vora del riu i d'allí embarcats cap a l'altra banda, uns cap a Cambrils, Reus o Valls i d'altres cap a Cardó.

L'evacuació dels ferits es fa amb lliteres i amb baiard damunt els animals, passant per senderons estrets, fins a una esplanada on ja hi ha ambulàncies. A cada ferit se li col·loca una fitxa penjada al coll, on consten dades per identificar l'individu, i característiques de la primera cura efectuada a pocs metres de la línia de foc... Algun ferit ho és de tanta gravetat, que en arribar al lloc de socors ja és mort.

Són paraules de Joan Ventura, que es trobava just al darrere del front de Cavalls durant els atacs aeris.

Els soldats que eren combatents veterans coneixien per experiència el so que feien i la trajectòria que seguien els distints projectils de l'artilleria i aquesta experiència els permetia resguardar-se dels seus efectes, buscant sempre els angles morts; però això no era possible en el cas dels bombardejos aeris, dels quals era difícil escapar, només dins dels refugis un podia trobar recer als impactes i les

explosions de les bombes llençades des dels bombarders; malgrat tot el perill era molt gran, podia succeir que una d'aquelles bombes esclatés a la boca del refugi i l'ensorrés- per aquest motiu se'ls solia fer de dues boques- o que l'ona expansiva de l'explosió asfixiés els seus ocupants. De vegades el bombardeig era doble, de l'artilleria i de l'aviació.

Un dels teus personatges, ara convertit en observador d'artilleria, des de la seua posició enlairada, veu a la llunyania la fogonada d'un canó i 4 segons més tard sent la detonació; si sap que la velocitat del so és de 340 m/s, a quina distància calcularà que es troba el canó que acaba de disparar.

Comprendre el valor de la pau des de la tragèdia de la guerra

Al Memorial de les Camposines, que és un memorial per la pau i la concòrdia, pots llegir les breus biografies de diversos combatents que van participar i es van enfrontar durant la batalla. La seua experiència seria la mateixa de milers de combatents anònims, molts dels quals van morir durant la lluita i, malauradament, enmig de la batalla van ser enterrats de forma anònima o, senzillament, van desaparèixer.

Els teus, o vostres, dos personatges no han estat mai enfrontats sinó senzillament separats per la batalla i la guerra; esta situació, aquí recreada en la ficció, malauradament va ser una realitat per a la majoria de les persones que van viure, i sofrir, la Guerra Civil; moltes, moltíssimes de les quals es van veure separades i arrossegades pel remolí dels esdeveniments, sense que tinguessin cap voluntat d'enfrontament, senzillament es van trobar en un o altre bàndol sense buscar-ho i moltes vegades obligades a prendre partit, i a lluitar, per la força les circumstàncies. Tot això, que aquests dies en certa manera has reviscut, et pot fer comprendre la tragèdia de la guerra, l'immens valor de la pau i la necessitat de la reconciliació i la concòrdia per a què aquesta sigui una realitat duradora i no una treva o una imposició.

Després de tot el que has vist, t'han explicat i has llegit durant aquests dies, tracta d'imaginar quines coses no poden fer-se en temps de guerra que són

possibles, i normals, en temps de pau, i fes-ne una relació, que un dels teus personatges enviarà a l'altre i aquest, al seu torn, li contestarà explicant-li què pensa ell que és la pau. A partir d'aquí l'aventura s'acaba i els teus personatges es poden, finalment, retrobar.